

KUR IR ŪDERS?

ĢIMENĒ
SAVOS DARBOS
AUDZĒKŅU DARBOS
PEDAGOGA DEVUMĀ
LAIKABIEDRU ATMIŅĀS
MEKLĒSIM KOPĀ!

KAS BIJA TEODORS ŪDERS?

*Teodors Ūders (1868-1915)
Juris Briedis, vara grebums, 1988.*

Grafīķis un gleznotājs Teodors Ūders (*Emīls Teodors Ūdrs - Ūders*) dzimis 1868. gada 3. maijā, netālu no Valmieras, kā otrais bērns, toreizējā Valmiermuižas pagasta Elizabetes skolas skolotāja Jēkaba Ūdera un viņa sievas Marijas ģimenē. Divus gadus ātrāk pasaulē jau bija nākusi viņa vecākā māsa Anna Zelma (1866). Ar laiku ģimene sakuploja. Abām vecākajām atvasēm pievienojās vēl četras: Otomārs Konstantīns (1870), Alfrēds Edgars (1872), Karls Jakobs Vilibalds (1874) un pastarīte Marija Kristīne Edīte (1890).

Jau agrā jaunībā nākamais mākslinieks meklēja piedzīvojumus un romantiku. Pēc vietējās pilsētas skolas beigšanas, 1883. gadā, vēl pusaudža gados, Ūders izlēma kļūt par jūrnīku, pildot kuģa pavāra palīga pienākumus. Neraugoties uz smago darbu jūrā, radās iespēja savām acīm iepazīt svešas zemes - Angliju, Norvēģiju, Dāniju. Sasniedzot karadienesta gadus, Teodoru atzina par derīgu „kalpot Tēvijas labā”, līdz ar ko staltā un iznesīgā auguma dēļ, līdzīgi citiem baltiešiem, viņam nācās dienēt Cariskās Krievijas gvardes rezerves pulkā Pēterburgā (1890-1892).

Īsu brīdi jaunais mākslinieks strādāja turīgu latviešu Baldiņu ģimenē par mājskolotāju Turaidā (1893), netālu no Siguldas. Vēlāk atgriezoties Valmierā (1894-1897), pelnīja sev iztiku zīmējot dažāda lieluma portretus pēc fotogrāfijām. Tā vairākus gadus neatlaidīgi krājot līdzekļus, viņam izdevās īstenot savu kvēlāko dzīves mērķi - uzsākt mācības Štiglica Centrālajā tehniskajā zīmēšanas skolā Pēterburgā (1897-1899).

Lai apgūtu krievu kolēģu pieredzi, Teodors Ūders apmetās uz dzīvi vairākās Krievijas pilsētās. Dzīvoja Voronežā (1899-1902), Jaltā (1903-1905), kur pievērsās glezniecībai un sāka gleznot eļļas tehnikā. Krimas krāšņā daba un Melnā jūra atstāja neizdzēšamu iespaidu uz mākslinieku, jo ilgi vēl pēc atgriešanās Valmierā 1905. gadā, viņš saviem skolniekiem stāstīja par tur redzēto un piedzīvoto. Diemžēl ikdienas rūpes guva virsroku, jo bija jāpelna iztika ģimenei, kurā kopā ar dzīvesbiedri Karlīni audzināja divas mīlas meitiņas Annu Elizabeti (dz.1904) un Ellu Margareti jeb Margrietu (dz.1907). Ūders mācīja zīmēšanu Valmieras pilsētas skolā un Latvijas Skolu biedrības Valmieras tirdzniecības skolā (1907-1915). Izstādēs sāka piedalīties tikai no 1913. gada. Mākslinieka mūžs aprāvās pēkšņi, 47 gadu vecumā, 1915. gada 20. augustā. (pēc vecā stila 7. augustā) Valmierā. Pēc visai pieticīgas bērū ceremonijas, kurā piedalījās arī neliels skaits viņa skolnieku, Teodoru Ūderu apbedīja Valmieras pilsētas kapos.

Mākslinieka meita Anna Ūdere pie Teodora Ūdera kapa pieminekļa pēc svinīgās atklāšanas, Valmieras pilsētas kapos, 1960.g. 22. maijā.

Teodora Ūdera (1868-1915) darbnīca Valmierā T. Ūdera ielā 9. Atklātne izdota 1970 tajos gados.

Dr. G. Apiņa māja Rīgas ielā 33, Valmierā no 1915.-1920. g. dzīvoja T. Ūdera ģimene. Te mākslinieka sievu un meitas apciemoja J. Rainis 1920. g. jūnijā.

ŠAJĀ MĀJĀ NO
1907. LĪDZ 1915.
GADAM STRĀDĀJA
MĀKSLINIEKS
TEODORS ŪDERS

Teodora Ūdera piemiņas plāksne pie Rooksa mājas Pārgaujā. Autors Andris Vārpa, 2002.

Mākslinieka meita Anna Ūdere uz kāpnēm pie tiltiņa pār Rātes upīti, 1938. g. pavasarī, foto J. Ulpe.

Anna Ūdere Kauguros, Jūrmalā, 1977. Foto M. Slava

Atzīmējot mākslinieka 150. dzimšanas dienu un popularizējot viņa kultūrvēsturisko mantojumu, izstādē „Kur ir Teodors Ūders?” stāstām gan par pašu Teodoru Ūderu un plašo Ūderu dzimtu, gan viņa pedagoga gaitām, gan līdzgaitnieku, krievu gleznotāju Aleksandru Petrovu (1874 - 1956), un, protams, arī viņa kādreizējo audzēkņu devumu latviešu mākslā!

Teodora Ūdera atstātais mantojums ir 100 zīmējumi (galvenokārt ogles tehnikā, daļa no tiem kolorēti) un 19 gleznas. Nozīmīgākie darbi tapuši tieši mūža pēdējos desmit gados Valmierā. Mākslinieka darbi glabājas Latvijas Nacionālā Mākslas muzeja, Rakstniecības un mūzikas muzeja, Jaņa Rozentāla Saldus Vēstures un mākslas muzeja, Tukuma muzeja un Valmieras muzeja krājumos, kā arī dažās privātkolekcijās. Izstādes pamatu veido darbi no Valmieras

muzeja krājuma, kuri lielāko daļu saņemti dāvinājumā no mākslinieka vecākās meitas Annas Ūderes (1904 - 1993). Viņa daudzus savas dzīves gadus veltījusi tēva daiļrades apkopošanai un popularizēšanai. Papildus muzeja krājuma darbiem, apskatāmi līdz šim izstādēs Latvijā neekspozēti, četri T. Ūdera otai piederoši darbi no Georga Zolmsa (Georg Solms) privātkolekcijas Marburgā (Vācijā). Šo kolekciju nejausi atklāja mākslas vēsturnieks, Dr.art. Jānis Kalnačs. Izstādē iekļauts arī Valmieras mākslas dizaina vidusskolas audzēkņu veidots darbs, kas ir veltījums Teodoram Ūderam 150. dzimšanas dienā. Gatavojot izstādi, ar LKKF finansiālu atbalstu realizēts projekts “Kur ir Ūders?”, kā rezultātā ir atjaunoti visu muzeja īpašumā esošo darbu ierāmējumi. Darbu veica Ilze Opmane no “Rāmēšanas darbnīcas” Valmierā.

ALEKSANDRS PETROVS LIKTEŅĪGĀ TIKŠANĀS

Mākslinieks dzimis 1874. gada 23. decembrī Voronežas gubernā Novohoperskas apriņķa ierēdņa Ivana Petrova ģimenē. Pirmos zinību pamatus zēns apguva mātes, lauku skolotājas vadībā. Nodarbībās lielu vietu ģimenē ierādīja zīmēšanai. 1894. gadā pēc Voronežas reālskolas pamatkursa pabeigšanas jauniets iestājās pie akadēmiķa L. Dmitrijeva - Kavkazska gleznošanas un zīmēšanas privāstudijā.

1899. gada rudenī pametis nepabeigtu Štiglica Centrālo tehniskās zīmēšanas skolu, Voronežā ieradās Teodors Ūders, lai palīdzētu savai līgavai Karlīnei Leimanei viņas rokdarbu ateljē. Šeit viņš iepazinās un sadraudzējās ar vietējiem Voronežas māksliniekiem A. Petrovu, N. Šestapalovu. Viens no viņiem, A. Petrovs pēc L. Dmitrijeva - Kavkazska privāstudijas kursa beigšanas (1901.) drīz vien devās uz Jaltu. Vēl pēc dažiem mēnešiem, studiju nolūkos, aizceļoja uz Itāliju (1902.) Šeit, lai iegūtu nepieciešamos līdzekļus savas mākslinieciskās izglītības papildināšanai, strādāja par mājskolotāju kādā no Romā dzīvojošajām krievu ģimenēm.

Pēc atgriešanās no Romas, 1903. gada pavasarī, Jaltā Petrovs atkal satika T. Ūderu. Abi, tolaik vēl nevienam nepazīstamie mākslinieki „[...] bieži kopā devušies uz attālākajām, mazāk apdzīvotajām vietām, kur zīmējuši un gleznojuši gleznainās tāles, tatāru aulu sadzīves ainas, kā arī jūras skatus ar tās varenajām piekrastes bangām [...]”.

1904. gada janvārī sākās krievu - japāņu karš. Aktīvajā karadienestā kā rezerves praporščiku iesauca arī A. Petrovu. Pēc demobilizācijas 1905. gada beigās viņš devās uz Minheni, kur vēlējās papildināt zināšanas pie slavenā Bavārijas

ainavu gleznotāja profesora E. Fasko (1837-1921). Līdzekļu trūkuma dēļ šo nodomu realizēt neizdevās.

1905. gadā, materiālo apstākļu spiests, dzimtenē atgriezies arī Teodors Ūders. Viņam, kā radoši aktīvai un ideju pārpilnai personībai, bija būtiska daļrādi rosinoša vide, bet tieši tās trūka tā laika Valmierai. Meistars mēģināja šo vidi izveidot pats. Neatradis atsaucību vietējo mākslinieku vidū, Ūders sāka neatlaidīgi aicināt pārcelties A. Petrovu uz Latviju, lai tas kļūtu par iecerētās radošās apvienības biedru. Turklāt mākslinieki varētu viens otru veiksmīgi profesionāli papildināt. 1907. gada 13. janvāra vēstulē A. Petrovam, T. Ūders rakstīja: „Esmu domātais un zīmētais. Tu esi dzejnieks un gleznotājs, bet vispār es no tevis pamācišos, kā gleznot ar krāsām.”

Sekojojot neatlaidīgajiem T. Ūdera uzaicinājumiem, A. Petrovs 1907. gadā beidzot izlēma mērot tālo ceļu uz viņam svešo un nepazīstamo Valmieru... Diezin vai toreiz Aleksandrs Petrovs iedomājās, ka šeit atradīs otru dzimteni? Tomēr krievu gleznotājs iemīlēja skaistos un plašos mežus, straujo un mainīgo Gauju, Valmieras un apkaimes dabas ainavas. Daudzkārt gleznoja „Stāvos krastus”. Līdzīgi T. Ūderam, tapa darbi ar akmeņainās Vidzemes jūrmalas skatiem. Vairākus gadus abi mākslinieki vasaras mēnešus pavadīja Vidzemes jūrmalā, apceļojot jūras piekrasti, iepazīstoties ar zvejnieku dzīvi un darbu.

Gleznotājs Aleksandrs Petrovs, 1908.g.

Jaltas krastmalas rajons, kur Piekrastes ielā dzīvoja T. Ūdera ģimene.

Gleznotājs Aleksandrs Petrovs savā darbnīcā, ap 1908. g.

Aleksandrs Petrovs un Zelma Leimane kāzu dienā, 1911. g.

A. Petrovs gleznoja rāmā un piezemētā manierē: „vienkāršiem reālās dabas attēlojumiem, liriskām ainavām bez dziļākām filozofiskām idejām, kas tā aizrāva T. Ūderu.” Šī atšķirīgā izpratne par daudziem T. Ūderam būtiskiem jautājumiem kļuva par galveno nesaprašanās iemeslu starp abiem māksliniekiem. Viņu attiecības nekad vairs neatguva sākotnējo draudzīgumu. Tiesa gan, mūža beigās Petrovs atzina, ka „Valmieras klusums un miers, draudzīgās attiecības ar T. Ūderu, kā arī dabas skaistums, sekmējuši radoši aktīva mākslinieka gaitu uzsākšanu.” Tas būs mūža beigās, bet tolaik - 1907. gadā Petrovs jutās vilies it visā. Lai noturētu draugu Valmierā, T. Ūders viņu iepazīstināja ar sievas Karlīnes jaunāko māsu. Iecere izdevās un, neskatoties uz faktu, ka A. Petrovu Voronežā jau gaidīja līgava, viņš 1911. gadā salaulājās ar Zeltu Leimani (1878-1933), mūzikas skolotāju. Laulībā piedzima divi dēli. Edgars (1913) un Ilgvars (1919). Gandarījumu Aleksandram Petrovam sagādāja pirmais lielais pasūtījuma darbs Valmierā, 1910. gada nogalē apgleznojot latviešu biedrības nama teātra zāles skatuves priekškaru. 1909. gadā ar vairākām gleznām Aleksandrs Petrovs piedalījās izstādē Krievijā, Jekaterinodarā (tagadējā Krasnodara). Izstādēs Krievijā mākslinieks piedalījās regulāri, līdz pat 1914. gadam. Gleznas atzinīgi vērtēja vietējā prese un skatītāji, un Jekaterinodaras mākslas galerija iegādājās vairākus A. Petrova darbus. No 1910. gada gleznotājs regulāri piedalījās arī Ķeizarkās Mākslas akadēmijas „Pavasara izstādēs” Pēterburgā un Dienvidkrievijas mākslinieku apvienības izstādē Odesā un Rostovā pie Donas.

1912. gadā par Mākslas akadēmijas „Pavasara izstādē” eksponēto gleznu „Drupas pie Pleskavas upes” A. Petrovam piešķīra profesora A. Kuindži veicināšanas prēmiju. Gleznas reprodukciju publicēja populārā žurnālā „Neva” un no izstādes Mākslas akadēmijas muzejs nopirka A. Petrova gleznu „Vecais žogs”, vēl gadu vēlāk – gleznu „Pavasaris Valmierā”. Latviešu mākslas veicināšanas biedrības rīkotajā, III. latviešu tēlotājas mākslas izstādē, Rīgas pilsētas mākslas muzejā 1913./1914.g. mijā, iesākās A. Petrova līdzdalība latviešu mākslinieku darbu skatēs. Radošo dzīvi pārtrauca iesaukums karā 1914. gada septembrī. Viņš devās uz fronti, bet pēc trim mēnešiem tika saņemts vācu gūstā. „Virsnieku nometnē bija iespēja nodarboties ar glezniecību”, - vēstulēs rakstīja mākslinieks, - „ko es arī izmantoju, cik vien to apstākļi četros nometnē padarītajos gados atļāva”.

Gleznotājs A. Petrovs ap 1914.-1916. g.

Gleznotājs A. Petrovs vācu gūstā 1916. g. Heidelbergā. Foto R. Herbst.

A. Petrova skices.

Pēc atgriešanās 1918. gadā, īsu laiku dienēja sarkano latviešu strēlnieku divīzijā, līdz tika demobilizēts. Padomju varas mēnešos Valmierā, 1919. gada sākumā A. Petrovs iesaistījās Eduarda Brencēna izveidotajā Ziemeļvidzemes mākslinieku apvienībā „Baltā vārna”. Kopš 1920. gada A. Petrovs bija neatkarīgo mākslinieku apvienības biedrs, aktīvi piedalījās visās apvienības izstādēs līdz 1940. gadam, kad minēto mākslinieku apvienību likvidēja. Šajā periodā gleznoja „stingrā, reālistiskā manierē, izmantojot peredvižniku reālistiskās ainavas meistarū pieredzi”.

Lai nodrošinātu ģimeni, A. Petrovs strādāja Valmieras skolās (1921 - 1937) par zīmēšanas un rasēšanas skolotāju. Jāpiemin, ka epizodiski A. Petrovs par zīmēšanas skolotāju jau bija strādājis vēl pirms Pirmā pasaules kara. Lielu gandarījumu pedagoģiskais darbs nesniedza, jo mākslinieks to izjuta kā traucējumu savai

radošajai pilnveidei. Periodā starp abiem pasaules kariem, gleznotājs sarīkoja vairākas darbu skates: Cēsīs 1921. un 1934.g., Valmierā 1921. gadā. Viņa gleznas eksponēja I. Latvijas PSR tēlotājas mākslas izstādē, 1941. gadā Rīgā.

Pēc Otrā pasaules kara, 1946. gadā, mākslinieks apprecējās otrreiz, ar valmierieti Ellu Mauriņu (1891-1956), L. Paegles drāmas teātra frizieri. Diemžēl, neskatoties uz cienijamo vecumu, nācās domāt par iztikas līdzekļiem, jo padomju varas piešķirtā pensija nebija liela. Jaunākais dēls Ilgvars, Mākslas akadēmijas students, 1941. gada decembrī krita kaujā pie Maskavas. Vecākais dēls Edgars bija izceļojis uz Ameriku, par ko zināja tikai daži no Petrova draugiem. Papildus pensijai, ienākumus A. Petrovs guva, par nelielām summām gleznojot dažādas ainavas un klusās dabas. Valmierieši tās ļoti labprāt pirka mājokļu interjera papildināšanai.

A. Petrovs ar ģimeni sievu Zeltu un dēlu Edgaru, 1914.g. Valmiera.

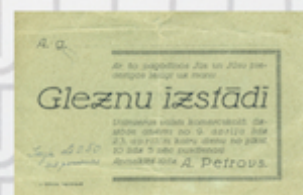

A. Petrovs un E. Leimane dēla Ilgvara Petrova (vidū) iesvētībās, pie mājas Pilskalna ielā 2, Valmierā, 1939.

A. Petrovs no labās 1., blakus grāfiene Sofija fon Livena, pie kādreizējā fon Līvenu nama Pilskalna ielā 2, Valmierā, 1938.g. vasarā.

A. Petrova fotoreprodukcija darbam „Rīta saule”, foto ap 1920.g.

A. Petrova darbnīca Valmierā, sēž Zelma Petrova, stāv no kreisās 1. A. Petrovs, 2. dēls Ilgvars, 3. dēls Edgars, ap 1932.g.

Valmieras Valsts komercskolas zīmēšanas pedagogs A. Petrovs 60 gadu jubilejā ar darba kolēģiem, sēž 4. no kr., T. Ūdera meita Anna Ūdere stāv 4. no l., 1934.g.

Aleksandrs Petrovs savā 80. dzimšanas dienā, 1954.g.

Aleksandrs Petrovs ar dzīvesbiedri Ellu 1955.g.

Aleksandra Petrova darba istaba pēc viņa nāves 1956.g. aprīlī, Pilskalna ielā 2, Valmierā.

Gleznotāja 110. dzimšanas dienas izstādes katalogā (izstādi rīkoja Valmieras novadpētniecības muzejs 1984.g. decembrī), mākslas zinātnieks Aivars Leitis rakstīja: „Savas profesionālās darbības laikā Aleksandrs Petrovs radīja vairākus simtus ainavu, marīnu, portretu un zīmējumu. Daudzos variantos tika gleznoti Valmieras skati („Pavasaris Valmierā”, „Ziema”, „Zelta rudens”, „Rātsupīte”, „Stāvie krasti” u.c.). Visos šajos darbos galvenais akcents likts uz formu plastiskumu ar atsevišķi veiksmīgi uzsvērtiem kompozīcijas objektiem: koks, krūms, sakranta malka. Gleznas kompozīcijas dzīvīgumu reizēm ienes arī labi iekomponēta tumša figūra. Mākslinieks klāj krāsu uz audekla plānā, vienmērīgā kārtā, visai prasmīgi izmantojams eļļas krāsu īpatnības priekšmeta materialitātes atveidošanai, kā arī audekla faktūru. Taču A. Petrovs nav spējis dot nekā jauna kolorīta ziņā. Apgaismojums un krāsas viņa audeklos ir visai nosacīti, kaut gan reizēm māksliniekam ļoti veiksmīgi izdodas parādīt saules gaismā

zaigojošu koku un zāles zaļumu. Taču viņa gleznojumā mazliet nomāc vienveidīgais, nogludinātais triepiena raksturs. Atsevišķos darbos pārmērīga uzmanība veltīta priekšmetu konkrēto īpatnību detaļu sīkai izstrādei. Par veiksmīgākiem mākslinieka darbiem atzīti gleznojumi, kas veltīti jūrai. 1945. gadā mākslinieku uzņēma Mākslinieku savienībā. Latvijas PSR piecu gadu jubilejai veltītajā tēlotājas mākslas izstādē bija eksponēta glezna „Vētrainā jūra pie Ainažiem”. Neapšaubāmi viens no mākslinieka labākajiem darbiem.” Māksla bija Aleksandra Petrova dzīves saturs un jēga. 1956. gadā par nopelniem latviešu tēlotājas mākslas attīstībā viņu apbalvoja ar ordeni „Goda zīme”. Latvija un Valmiera kļuva par otro dzimteni, jo gandrīz piecdesmit dzīves gadi izritēja vienā no skaistākajām vietām - Pilskalna ielā, Gaujas krastā. Mākslinieks mira 1956. gada 17. aprīlī. Viņa atdusas vieta ir Valmieras pilsētas (Centra) kapos, bet daļa no daiļrades mantojuma glabājas Valmieras muzejā.

PATIESĪBAS MEKLĒTĀJS

Teodors Ūders bija viens no savdabīgākajiem latviešu mākslas modernisma perioda (1890 - 1915) māksliniekiem. Atšķirīgs ar saviem oriģinālajiem grafikas un glezniecības darbiem. Viņa, ar zīmuli, ogli vai eļļas krāsām radītie darbi visai krasi atšķīrās no citu, tā laika mākslinieku tradicionālā redzējuma par latviešu mitoloģiju, vēsturi un nacionālo identitāti. Iespējams, ka šī atšķirība slēpās paša Ūdera raksturā un dzīves gājumā...

Citi latviešu mākslinieki jau jaunībā mērķtiecīgi centās pēc iespējas ātrāk iegūt profesionālo izglītību, bet Teodors Ūders, pēc aprīņa skolas beigšanas kļuva par jūrnieku, tad dienēja gvardes pulkā Pēterburgā, strādāja par mājskolotāju Turaidā, un tikai atgriežoties Valmierā, pievērsās mākslai, zīmēdams pēc fotogrāfijām palielinātus portretus. Viņam bija gandrīz trīsdesmit, kad 1897. gadā devās uz Štiglica Centrālo tehnisko zīmēšanas skolu Pēterburgā, lai tur apgūtu zīmēšanu un akvarelēšanu, atbilstoši mācību iestādes profilam.

Skolu nepabeidzis, 1899. gadā Teodors Ūders apprecējās, un līdz 1905. gadam dzīvoja Krievijā - vispirms Voronežā, un pēc tam Jaltā. Šai laikā mākslinieks daudz lasīja, kontaktējās ar krievu māksliniekiem un sāka gleznot eļļas tehnikā. Atgriezies dzimtajā pilsētā 1905. gadā, viņš Valmieras pilsētas skolā un Latvijas Skolu biedrības tirdzniecības skolā mācīja zīmēšanu. Barbizonas gleznotāju un Vorpsvēdes koloniju piemēru iedvesmots, Ūders vēlējās organizēt līdzīgu mākslinieku koloniju Ziemeļvidzemes jūrmalā, taču... uz šejieni pārcēlās tikai gleznotājs Aleksandrs Petrovs no Voronežas. Neskatoties uz dažādām dzīves grūtībām, tieši pēdējā dzīves desmitgade (1905. -1915.) bija Ūdera radošā pacēluma laiks, kad radīta lielākā daļa viņa zīmējumu. Plašāku ievēribu guva III Latviešu mākslinieku darbu izstādē 1913./1914. gadā, un latviešu grafikas izstādē 1914. gadā.

Ūdera mākslas raksturu daudzējādā ziņā noteica viņa estētiskie uzskati. Latvijas gadsimtu mijas mākslas kontekstā viņš izcēlās kā intelektuālis ar plašu interešu spektru: iepazīstot dažādus jaunus mākslas virzienus studiju laikā. Īpaši pievilcīgas Ūderam šķita 19. gadsimta reālisma tradīcijas, kuras pārstāvēja gleznotāji Ilja Repins, Žans Fransuā Milē, Ādolfs Mencels un Teodors Ruso. Vēlāk, 1905. gada revolūcijas laikā, Ūders

Mākslinieks Teodors Ūders savā darbnīcā, 1912.g., foto J. Vītols.

simpatizēja revolucionāriem, atbalstot viņu negatīvo attieksmi pret kultūras pārsmalcinātību un dekadenci. 1906. gadā Teodors Ūders rakstīja: „(..) mūsu kultūra un modernā māksla cieš no pārlietas izsmalcinātības - ir nepieciešams, lai mākslinieki laiku pa laikam atkal meklētu ciešu kontaktu ar neskarto, pirmatnējo dabu un neskartiem cilvēkiem, atjaunotu ar to mākslu un ienestu tajā jaunus elementus.”

Dabas jēdzienam T. Ūders piešķīra filozofisku dimensiju, interpretējot to kā mūžīgu, mainīgu un radošu substanci jeb matēriju Spinozas un Gētes garā. Ūders ar aizrautību studēja šo abu slavēto domātāju darbus. Arī pats sevi uzskatīja par dabas daļu. Filozofiskais pasaules redzējums orientēja mākslinieku uz „domu mākslu” un „reālā simbolisma” koncepciju, kuru viņš vienā no savām 1911. gada vēstulēm piedāvāja kā impresionisma aizvietotāju vai papildinājumu. Modernais reālais simbolisms viņa izpratnē nozīmēja pozitīvu vērtību un vispārinātu tēlu rašanu tuvākajā realitātē - tā laika vienkāršajā sociāli zemāko slāņu (zvejnieku, zemnieku) dzīvē un vidē. [..]

Ūders sauca savus kolorētos ogles zīmējumus par idejiskiem, par reālā simbolisma eksperimentiem un pat vienkārši primitīviem, jo tehnika viņu interesēja salīdzinoši maz. 1911. gadā viņam bija iecere pilnīgi pāriet uz gleznošanu eļļas krāsās, sakausējot „idejisko tendenci” ar gleznieciski impresionistisku formu, aicinot arī citus rast „lielo latviešu mākslu”. Mākslinieks vērienīgi salīdzināja vēlamo latviešu nākotnes mākslas modeli ar slaveno pagātnes meistaru Albrehta Dīrera, Pītera Paula Rubensa un iepriekš minētā Milē vai Vinsenta van Goga, Pola Siņaka un Pola Sezana sniegumiem, norādot uz latviešu „naivo dabīgumu” kā jaunrades avotu.

Lai gan Ūders pastāvīgi interesējās par glezniecību un gleznotājiem, kā arī vēlējās vairāk gleznot eļļas tehnikā, viņš sevi kā radošs mākslinieks īstenoja galvenokārt grafikā, visbiežāk ogles zīmējumos, daļa no kuriem bija kolorēti. Atbilstoši savai reālā simbolisma koncepcijai, Ūders darināja sacerētas ainas no latviešu zvejnieku un zemnieku dzīves, akcentējot tās elementāro skarbumu, tēlu vitalitāti un saistību ar dabisko vidi. Tipizēto cilvēku figūru kustībās un pozās uzsverta enerģija un spēks, to fiziskajās formās - smagnēja masivitāte. Ogles zīmējumu rupjās un izplūstošās līnijas, ierīvējumi, svītrinājumu aprautie un apvienotie laukumi atbilda darbu tematiskajam saturam un emocionālajai tonalitātei.[..]

Daļa Ūdera zīmējumu veltīta zemnieku un zvejnieku darba gaitām un dienas ritmam. Jaunu laucinieku pāris ar ikdienišķu apņēmību rīta agrumā pošas smagajam darbam („Rīts”, ap 1910, LNMM), jauna sieviete, brienot cauri zālēm, cīnās ar milzīgu nesamo un vēju („Nastu nesēja”, 1914, Tukuma muzejs), vīrs ierasti rīkojas ar izkapti plavā pie jūras, citi tikpat

pašsaprotami cilā tīklus vai kārtojas aršanai („Plāvējs”, „Zvejnieki”, „Arājs”, visi ap 1910, LNMM; „Stiprākā tiesības”, 1914, LNMM), vīrs un sieva atkrituši sienā, lai uzkrātu spēkus nākamajam darba cēlienam, atvērtās šķūņa durvīs redzams jūras klajs („Diendusā”, 1913, LNMM). Atsevišķas kompozīcijas atklāj citas tautas dzīves aspektus: jaunie dzīvespriecīgi sveicinās, cerējās („Jūrmalā”, ap 1910, „Sveicinājums”, 1913, abi LNMM; „Izredze”, „Untumi”, 1914, LNMM), citi bēdīgi atvadās („Atvadišanās”, ap 1910, gājis bojā), kaila meita vakara gaismā nes ūdeni uz pirti („Sestdienas vakars”, ap 1910, agrāk privātpašums), caur apsnigušu egļu biežokni tiek vests zārks („Zārka vedējs”, ap 1910, Valmieras muzejs). Ūders rāda laucinieku dzīves drāmas un tragēdijas („Ugunsgrēks”, „Slepkava”, abi ap 1910, LNMM; „Pie dēla zārka”, ap 1910, Valmieras muzejs). Tāpat kā cilvēki no tautas, arī mājdzīvnieki (buļļi, zirgi) iemieso Ūdera vitalitātes ideālus, kas šajos tēlos iegūst te draudīgu, te draudīgu, te atbrīvoti stihisku spēku veidolus („Draugi”, „Sētai pāri”, „Sētai cauri”, 1913, LNMM). Retajās ainavās laucinieku necilie mājokļi saplūst ar brīvo dabu un tās stihijām („Launaga brīze”, 1913, Tukuma muzejs).

Duntes pagasta zvejnieku grupa. Priekšplānā no kreisās - Teodors Ūders un Pidu saimnieks, bijušais kapteinis Mārtiņš Vikmanis. Ap 1910.

Gaujas krasta apbūve un Sv. Sīmaņa baznīca no Krāču kakta puses, netālu no Kazu krācēm. Tuvplānā redzams mākslinieks Teodors Ūders. Iespiedis T. Ulmanis, Valmierā, ap 1910.g.

Teodora Ūdera darbnīca Roksa mājā (tagad Teodora Ūdera iela 9, Valmierā). Fotografēts pēc mākslinieka nāves.

Ūdera zīmējumos ar fantastiskiem tēliem un sižetiem simboliskais elements pastiprinās, un tāpat norāda uz stihiskiem un citkārt noslēpumaini iracionāliem dabas spēkiem. Tie var iegūt folklorisku formu („Spīgana”, ap 1910, gājis bojā; „Lācis un meitene”, ap 1910, LNMM u.c.), bet Ūders izmantojis arī lokāli nekonkretizētus universālus vai kristietisma tradīcijās sakņotus tēlus un sižetus („Ikdiena” („Zelta telš”), „Nāve”, ap 1910, „Kristus pie krusta, 1913, visi LNMM). Vairākos simboliska satura darbos saskatīti un saskatāmi netiešāki un tiešāki vēstījumi par 1905. gada revolūcijas notikumiem („Drāma”, ap 1910, LMMM; „Revolūcijas viņšos”, ap 1910, gājis bojā).

Kā gleznotājs Ūders profesionāli neizvērsās un apzinājās savas nepilnības šai jomā. Tomēr viņš eļļas tehnikā pēc fotogrāfijām bija darinājis pasūtījuma portretus, kurus pats uzskatīja par tīro peļņas darbu. Šo detalizēti naturālistisko, amatniecisko gleznojumu vidū izceļas tā laika Latvijas apstākļos neparastais 13 pusfigūras un galvas ietverošais „Mācītāju grupas portrets”, kas 1908. gadā gleznots Rīgas Sv. Jāņa baznīcai. No „fotogrāfiskiem” atsevišķu personu atveidiem pieminams komponista un pedagoga

Jāņa Cimzes portrets (ap 1905-1915, RMM). Ūders centās arī tāda tipa gleznojumos ieviest kādas gadsimtu mijas inovācijas, reizēm mēģinādams gleznot iespējami krāsaini un ar sabiezinātu faktūru („Mācītāja Jāņa Neilanda portrets ar sievu”, „Mācītāja portrets”, abi 1906, Valmieras muzejs).

Mākslinieka brīvo, ar pasūtījuma apstākļiem nesaistīto gleznojumu rindā atzīmējums tematiski unikālais „Pašportrets ar Rubensu” (ap 1907, Valmieras muzejs). Ūders gan pielīdzināja sevi slavenajam flāmam, gan norādīja uz abu atšķirībām, uzsverot paštēla vērīgumu, optimismu un možumu pretstatā rezignēti vērojošajam aristokrātiskajam Rubensam. Nedaudzo citu žanru gleznojumu vidū tematiski pabeigtākā kompozīcija „Celmu laušana” (ap 1910, LNMM) rāda Ūdera mēģinājumu reālisma manierē apliecināt vienkāršo ļaužu vitalitāti un spriega darba pilno dzīvi, sakausēt ar gaismas efektu, lietojot vēso un silto hromatisko krāsu attiecības un, iespējams, itāļu gleznotāja Džovanni Segantīni (1858-1899) iespaidā aktīvu atsevišķa triepiena faktūru. Impresionistiski konsekventāk un tonāli izsmalcinātāk gleznots akts saules gaismā („Jūrmalā”, ap 1910, LNMM).

Fragments no T. Ūdera rakstītās vēstules ar zīmējumu līgavai Karīnei Leimanei, 1898.g. 26. aprīlī.
Teodora Ūdera un Konrāda Aleksandra Artura Karlosa fon Gersdorfa zīmējumi Gersdorfu viesu grāmatā.
Foto: Jānis Kalnačs.

Mākslinieka sievas portrets.

Dr. Apiņa portrets. No P. Upītis, Teodors Ūders: Biogrāfija un 58 gleznu attēli. E. Drujas -Foršū apgāds, Rīga, 1943.

Sestdienas vakars.

No P. Upītis, Teodors Ūders: Biogrāfija un 58 gleznu attēli. E. Drujas -Foršū apgāds, Rīga, 1943.

Velētājas.

No P. Upītis, Teodors Ūders: Biogrāfija un 58 gleznu attēli. E. Drujas -Foršū apgāds, Rīga, 1943.

GLEZNOTĀJS NO ZEMNIEKU DZIMTAS

„Pistoles”. Foto no M. Grāveles grāmatas „Valmieras pagasta likteņstāsti. Valmieras pagasta vēsture”, 2010.

Pirmās ziņas par Valmieras muižai (Wolmarshof) piederošo „Pistoļu” māju iemītniekiem atrodamas 1795. gada revīzijas rullī. Saimnieks **Pēteris 50 gadi (dz.1745.)**, sieva Anna (1752-1794) mirusi, neprecētā meita Līze 24 gadi, dēls Mārcis 22 gadi un dēls Jānis 19 gadi. Saimnieks Pēteris apprecējās otrreiz, un piedzima meitiņa Trīne (1803.g.).

1816. gada revīzijā kā „Pistoļu” saimnieks joprojām uzrādīts 71 gadus vecais Pēteris. Dēls Jānis bija aizprecējies uz „Žuburu” mājām. Ar saimniekošanu saistītos jautājumus kārtoja dēls Mārcis, kuram ar dzīvesbiedri Līzi bija jāapgērbj un jāskolo bērni Jānis (dz.1796.), Marris (dz.1802.), Līze (dz.1809.), Mārcis (dz.1812.), Trīne (dz.1815.) un pastarītis Dāvis (dz.1818.). Pēc tēva nāves (1817.g.) par saimnieku kļuva Mārcis, kurš (1826.g.) lēma, ka dzimtai piederīgie sauksies uzvārdā **ŪDERS!**

Pēc 1834. gada revīzijas ziņām, „Pistolēs” zem viena jumta dzīvoja trīs Ūderu paaudzes. Saimnieks **Mārcis ar sievu Līzi, dēls Jānis ar sievu Annu** (dz.1799. Zābak no „Zābaku” mājām) un mazbērni Pēteris (dz.1823.), Marris (dz.1828.), Jānis (dz.1831.). No piedzimušiem dvīņiem izdzīvoja **Jēkabs (dz.1833.)**. Vēl pasaulē nāca Anna (dz.1836.), Mārcis (dz.1839.) un Dāvis (dz.1844.) Pēc tēva Mārča Ūdera nāves „Pistoles” mantoja jaunākais dēls Dāvis (1818-1884).

Jānis ar ģimeni pārcēlās uz netālajiem „Upmačiem” (1845.). Vēlāk Jānis Ūders šīs mājas atstāja mantojumā savam vecākajam dēlam Pēterim (1823-1898). „Upmači” aizņēma ap 250 pūrvietu lielu platību un atradās skaistā vietā

pie Gaujas. Uzvārdu „Ūders” dokumentos rakstīja tā laika ortogrāfijā „Uhder vai Ūdris”. Retāk lietoja abu uzvārdu salikumu „Ūder-Ūdris”. Jānis un Anna, būdami zemnieki, saprata, ka iespēju robežās bērniem jāiegūst laba izglītība. Tā jaunākie, Jēkabs ar Mārci devās uz Valku, lai tur iestātos J. Cimzes skolotāju seminārā. Brāļi ar labām sekmēm pabeidza pilnu semināra mācību kursu, kļūstot par skolotājiem. Jēkabs - Valmiermuižas Pīlātu Elizabetes skolā, bet Mārcis - Valkas draudzes skolā. Ģimenes pastarītis Dāvis kļuva par tirgotāju.

Nākamā gleznotāja tēvs **Jēkabs Ūders (1833.-1922.)** bijis apkārtnē iredzēts skolotājs, kaut arī nereti pret bērniem bargs, brīvajā laikā labprāt mīlēja muzicēt. Dzejnieks Jānis Ruģēns (1817-1876) reizēm aizvietoja skolotāju J. Ūdri, par Elizabetes skolu rakstīja: „No Valmiermuižas Baložiem 1856. gadā dibināto pagasta skolu pēc trim gadiem pārcēla uz Pīlātu pusmuižu un nosauca Lēvenšterna lielmātes vārdā par Elizabetes skolu. Te mācīja latviski un vāciski, un meitenes radināja pie šūšanas.” Par skolu rakstīja arī kādreizējais J. Ūdra skolnieks, dzejnieks Rieteklis (1856-1940): „Elizabetes skola atradās otrā stāvā. Klases istaba bija plaša un ērta, lieliem logiem pret ziemeļvakariem. Sānis, pret dienvidrietumiem, bērnu istaba, kurai ārpusē visgarām vilkās koka balkons, no kura bija jauks skats uz Gaujas mežiem”. Elizabetes skolā galveno vērību veltīja vācu valodas apgūšanai, jo tās uzdevums bija sagatavot audzēkņus Valmieras apriņķa skolai. Te Jēkabs Ūdris nostrādāja līdz 1889.g., kad pārkrievošanās vilnim izplatoties Vidzemē, Elizabetes skolu slēdza. Jēkabs Ūdris (Ūders) bija viens no Valmieras Latviešu biedrības dibinātājiem 1882. gada 26. martā.

„Upmači”

Jēkabs Ūders ap 1904. Foto J. Sarkangalvis.
Marija Ūders ap 1910. Foto J. Sarkangalvis.

Kā iepazīnušies gleznotāja vecāki? Tēvs Jēkabs, vēl puīša kārtā, vienā no pastaigām, kopā ar paziņām iegriezies Briedes muižā, kuru tolaik rentēja Priežu ģimene. Briedes (Wredenhof) muižas saimniece Anna, uzaugusi Burtnieku muižā kā muižkundzes fon Šrēderes iemīlotā audzēkne un izpalidze. Anna ar labu izglītību un manierēm, pēc laulībām ar Labrenču pusmuižinās stārstu Teni Priedi, savas divas meitas audzināja atbilstoši iegūtajai izglītībai. Liktenīgā iepazīšanās notikusi, kad viņu meita, 10gadīgā Marija (dz.1847.), viesiem klājusi galdu. Ūderam iepatikusies Marijas pieklājīgā izturēšanās un māka sarunāties ar pieaugušajiem. Viņš pierunājis vecākus nodot meiteni viņa audzināšanā uz netālo Elizabetes skolu, kuru tā pabeidza 16 gadu vecumā. Mācību laikā skolotājs Jēkabs bijis pret Mariju sevišķi bargs un stingrs, tāpēc jaunā skolotāja bildinājums pēc skolas beigšanas radījis milzīgu pārsteigumu. 1864.g.2.VIII. jaunais pāris salaulājās Burtnieku baznīcā. Pūrā Marija saņēma divas iekoptas lauku mājas ar zemi - „Ķoniņus” un „Rēpeņus”.

Neskatoties uz visai lielo gadu starpību, Marijas un Jēkaba laulība bijusi laimīga, svētīta sešiem bērniem - meitiņa Anna Zelma (1866.), dēls **Emīls Teodors** (1868.), kuri 1870. gada pavasarī negaidīti saslima ar difteriju. Zelma nomira un likās, ka Teodors sekos māsiņai. Māte izmisumā sākusi zēnam tīrīt kaklu ar zoss spalvu, un vēlāk ārsts teicis: „Jūs esiet viņu izglābusi!”. Iespējams, ka šīs mājas apstākļos veiktās darbības dēļ, Teodors samērā vēlu sāka runāt, un viņa balsī visu mūžu bija jūtama zināma skarba pieskaņa. Tad ģimenē piedzima Otomārs Konstantīns (dz.1870.), kurš vēlāk kļuva par Teodora vistuvāko brāli, Alfrēds Edgars (dz.1872.), Karls Jēkabs Vilibalds (dz.1874.), un kā milzīgs pārsteigums jaunākā atvase Marija Kristīne Edīte (dz.1890.). Edīte (lielie brāļi ķircinot

saukuši arī par Mēriju) piedzima Kauguru pagasta „Stantes” pusmuižinā, kuru vecāki nomāja no toreizējā Kauguru muižas īpašnieka Edgara fon Lēvenšterna. Traģisks bija Edītes liktenis. 18 gadu vecumā, vasarā dzīvojot Lejasciemā pie brāļa, mācītāja Konstantīna, peldoties Gaujā, apsaldējās un dabūja ātro diloni. Brālis viņu paguva atvest atpakaļ pie vecākiem, bet par vēlu. Edīti apglabāja Ūderu dzimtas kapos. Pēc traģiskā notikuma, 1910.g. vecāki „Stantes” atstāja un pārcēlās dzīvot pie Konstantīna. Lielinieki Konstantīnu 1919.g. nošāva, un Ūderi zaudēja jau ceturto bērnu. 1920.g. vecāki pārnāca dzīvot uz Burtnieku pagasta „Rēpeņiem”. Jēkabs Ūders aizsaulē aizgāja 1922.g., bet Marija Ūders 1929.g. Abi apglabāti dzimtas kapos Valmierā.

Iedzimto tieksmi uz mākslu tuvinieki un apkārtējie novērtēt nespēja. Pats mākslinieks ar sarūgtinājumu rakstīja: „Ja es būtu piedzimis zemē, kur jau no mazotnes iespējams nodoties mākslai, ja man zēna gados būtu bijis kaut viens vienīgs cilvēks, kas manu tumšo un neapzinīgo dziņu uz mākslu būtu vismaz daļēji ievadījis pareizā gultnē. Ja man beidzot gadījies kaut viens cilvēks, kas mani morāli būtu atbalstījis... Īsi! Ja manā dzīvē būtu gadījušies kaut cik labvēlīgi apstākļi, varbūt tagad, savos pilnbrieda gados, arī es būtu pazīstams mākslinieks. Tā vietā es tagad vēl mācos mākslas katķismu...” (no vēstules *ligavai Karlīnei Leimanei 1898.g.15.III.*)

Ar ļoti labām sekmēm Teodors mācījās Aprinča skolā (1880.-1883.), dzīvojot Valmierā pie pazīstamiem. Tās pašas mājas otrajā stāvā dzīvoja sešpadsmitgadīga jaunava Karlīne Leimane, kura bieži redzējusi mājup, uz netālajiem “Pīlātiem” steidzamiem garu, tumši blondu zēnu. Jauneklis bijis visai noslēgts, daudz lasījis, muzicējis pie klavierēm, izpildot Šopēna, Šūmaņa, Grīga, Bēthovena skaņdarbus.

Jaunākā māsa Marija Kristīne Edīte Ūders ap 1908. Foto J. Sarkangalvis.

Brālis Konstantīns Ūders, mācītājs Lejasciema draudzē.

1884.g. Teodors salīdzis par pavāra palīgu uz latviešu burinieka „Benjamiņš” un 11 mēnešus kuģojis pa pasaules jūrām. T. Ūdera brālēns Ernests Ūdris atminējies, ka „Teodors jūrnieka būšanu atstājis, jo dēļ kāda pārkāpuma ticis piesiets pie masta un nopērts. Tas bijis pēdējais piliens pacietības mēram, un atgriezoties Rīgā, viņš kuģi atstājis, tomēr skolotāja dēlam izdevās savām acīm vērot Zviedrijas, Dānijas, Vācijas, Anglijas, Francijas piekrastes un ostas”. Viņš apdomājis iespēju iestāties Ainažu jūrskolā, tomēr vecāki tam nepiekrita, un Teodors, dzīvodams Briedes muižā (no 1885.g.II.), strādāja kā vectēva mācekļis viņam neinteresējošo zemkopja darbu. Viņš zīmēja katrā izdevīgā brīdī, saņemdam pārmērumus no tuviniekiem. No 1890.g.I.-1892.g.X. dienēja gvardes rezerves pulkā Pēterburgā, brīvajā laikā daudz lasīja un interesējās par krievu mākslu, apmeklēja muzejus, vietējo mākslinieku izstādes. Lai iegūtu naudu grāmatām, zīmēšanas un gleznošanas piederumiem, sāka zīmēt portretus no fotogrāfijām. Dienestam beidzoties, ieguva unteroficiera dienesta pakāpi. 1892.g.XI. atgriezās pie vecākiem „Stantēs”. Lai nopelnītu iztikas līdzekļus, pieņēma mājskolotāja vietu Turaidā, turīgu latviešu Baldiņu (Baldingu) ģimenē. Nostrādājis vien gadu par mājskolotāju, pameta Turaidu.

1893.g.XI. Teodors attāla radnieka Gerliņa bēres satika Karlīni Leimani. Negaidītā tikšanās raisīja abpusējas simpātijas. Tiekoties Karlīnes mājās, viņi kopā muzicēja, pārrunāja dažādus sadzīves gadījumus, „iegrimstot” filozofiskās sarunās un

strīdos. Jauneklim šķita, ka beidzot satīcis sev radniecīga rakstura cilvēku. Pēc ilgstošas draudzības perioda, 1897. gadā Teodors ar Karlīni saderinājās. Ūders profesionāli par mākslu vēl nedomāja, bet vēlējās vienkārši pelnīt. Nākotnes sapņi par kopējās dzīves izveidošanu ar Karlīni, pavērsa viņa skatus uz Pēterburgu un mācībām slavenajā barona Štiglica zīmēšanas skolā. To atbalstīja gan līgava Karlīne, gan vietējais luterāņu draudzes mācītājs Jānis Neilands, kurš jauno censoni iepazīstināja ar kādreizējo valmierieti, Štiglica skolas pasniedzēju Ludvigu Maršneru. Aplūkojot T. Ūdera zīmējumus, Maršners iedrošināja viņu doties tālajā ceļā. Tā Teodors Ūders 1897.g.VIII. devās uz Pēterburgu.

Ūders spīdoši izturēja iestāju pārbaudījumus un, pārlēkdams divas klases, tika ieskaitīts trešajā „galvu zīmēšanas klasē”. Mācību laikā Teodoru materiāli, iespēju robežās, ar nelielām summām atbalstīja līgava Karlīne un brālēns Ernests Ūdris (1869-1958). Gan materiālās grūtības, gan atšķirtība no mīlotās sievietes padarīja Ūdera dzīvi Pēterburgā gandrīz neizturamu, un 1899.g.X., Teodors skolu atstāja, to nepabeidzis. Gada nogalē, 27.XII. Voronežā, notika Teodora un Karlīnes laulības. Pēc laulībām Ūders Štiglica skolā vairs mācības neturpināja.

Sekoja Teodora un Karlīnes Ūderu kopdzīves gadi Voronežā un Jaltā. 1905. gada augustā Ūderi atgriezās dzimtenē. Viņu ģimenē piedzima meitiņa Anna Elizabete (1904.g.6.VII.), un Ella Margrieta (1907.g.5.VI.). Liktenis visiem kopā pabūt atvēlēja vien 10 gadus.

Teodors Ūders un Karlīne Leimane savā saderināšanās dienā, 1898., Voronežā.

Meitas Anna (8 gadi) un Margrieta (5 gadi) Foto 1912.

SKOLOTĀJS UN SKOLNIEKI

*Valmieras Tirdzniecības skolas audzēkņi un skolotāji.
2. rindā 1. no labās zīmēšanas skolotājs Teodors Ūders.
Foto 1908./1909. mās. g.*

1907. gadā Teodors Ūders sāka strādāt Valmieras pilsētas skolā un Latviešu biedrības tirdzniecības skolā. Audzēkņi atmiņās uzsvēruši, ka „skolotāja iedrošinājums visu noskaidrot pašiem, ir bijis viņu radošā darba pamatā.”

Tēlnieks Emīls Melderis (Jēkabs Emīls Millers; 1889-1979), kurš no 1901.-1907. g. zīmēšanas pamatus apguva Valmieras pilsētas skolā, atzina: „Ja Valmieras pilsētas skolā nebūtu Teodora Ūdera, diez vai man būtu radusies drosmē sapņot par tēlotāja mākslu un vai vispār būtu atmodusies tāda tieksme.” Starp tiem, kas iemīļotā pedagoga ietekmē uzdrošinājās sapņot par mākslu, bija vairāki nākamie mākslinieki, kuru daiļrade vēlākajos gados kļuva par nozīmīgu latviešu mākslas daļu.

Sākotnēji Ūderam pedagoga darbs gandarījumu nesagādāja, bet drīz vien mākslinieks saprata, ka „pedagoģija iemāca skaidri izteikties, atklājot sevī spēju precīzāk formulēt to, ko pats vēlas.” Mācību darbs paņēma daudz laika un enerģijas, bet skolotājs pamazām aizrāvās - īpaši, kad par pedagoģiskās darbības galveno mērķi kļuva ideja sagatavot sev sekotājus un domubiedrus.

No skolnieka Jāņa Birzgaļa (1898-1968) atmiņām: „Tā laika skolu mācību programmas paredzēja iepazīstināt audzēkņus tikai ar elementārākajiem paņēmieniem zīmēšanā un rasēšanā. Ūders savas zīmēšanas stundas pārvērtā par daudzpusīgām mākslas priekšmetu apgūšanas studijām, mācot ne tikai zīmēšanu, bet iepazīstinot arī ar akvareļa un pat eļļas gleznošanas tehnikām. Mācīja arī veidošanu. Vecāko klašu skolēni zīmēja un gleznoja vērojot dzīvus modeļus. Bieži nodarbības notika ārpus skolas, brīvā dabā. Ūders, mums, jauniešiem, stāstīja gan par mākslas vēstures attīstības gaitu, gan atsevišķiem māksliniekiem un viņu darbiem. Ar lielu interesi šķirstījām un izskatījām ārzemju mākslas žurnālus un monogrāfijas par māksliniekiem. Zīmēšanas stundas, kas nodarbību sarakstā bija pēdējās, arvien ieilga un dažreiz turpinājās līdz pat vakara krēslai. Ar aizrautību un lielu interesi nodevāmies iemīļotajām nodarbībām. Ar apdāvinātākajiem skolniekiem Ūders vēl strādāja atsevišķi, dodams tiem speciālus uzdevumus zīmēšanā, gleznošanā un veidošanā”.

Tēlnieks Emīls Jēkabs Melderis (1889-1979).
Gleznotājs, grafiķis **Jānis Birzgalis (1898-1868).**

Niklāvs Strunke (1894-1966), gleznotājs, grafiķis, darbojies vitrāžā, scenogrāfijā, rakstījis par mākslu, viens no oriģinālākajiem māksliniekiem latviešu modernistu paaudzē.

Hermanis Aplociņš (1891-1958), Liepājas Lietišķās Mākslas vidusskolas izveidotājs un pirmais direktors (1926-1940).

Mākslinieka personības starojums ietekmēja gan skolas, gan citu pilsētas mācību iestāžu audzēkņu prātus, raisot interesi par tēlotāju mākslu. „1905. gadā es pirmo reizi ieraudzīju savādu brīnumu,” rakstīja viens no viņa bijušajiem skolniekiem Niklāvs Strunke: „dzīvu un īstu mākslinieku. Tas atstāja uz mani tādu iespaidu, ka uz ilgiem laikiem kanonizēja reālo un abstrakto jēgu par mākslinieku. Biju 11 gadus vecs, kad romantiskajā un klusajā Valmierā parādījās gleznainais, Valmieras mietpilsonības acij neparastais un mūžīgi vientuļais vīrs, kurš saucās Teodors Ūders. Toreiz viņam bija 36 gadi un lieli, rūgti piedzīvojumi dzīvē aiz muguras. Vēl tagad skaidri redzu šo dižo, varena auguma vīru ar tumšu bārdu un iesārtu gleznainu degunu virs tās, kupliem matiem un sāniski vērojošu asu skatu. Zem tumšās bārdas plandījās liels pušķis ar melnas lentas samezglojumu. Valmierā neparastas bikses - samērā spilgtas un lielām rūtīm, padusē mākslinieka lielais kalenkora saulesargs un liela boze - spieķis rokā. Un kur tad vēl lielā melnā platmale. Reizēm skatu vēl jocīgāku darīja tas, kā viņš, abām rokām padusēs iespiedis savas mazās meitiņas Annu Elizabeti un Elzu Margrieti, pāri Gaujas tiltam devās uz darbnīcu Roksa mājā strauji augošajā jaunpilsētā (tagad Pārgauja), kas vēl nebija pilsētas daļa.” Ūders uzzinot par kādu talantīgu zīmētāju vai gleznotāju, to nekavējoties apciemoja. Aicināja apmeklēt darbnīcu, piedāvājot bezmaksas palīdzību. Tā viņš, piemēram, gatavoja iestāju pārbaudījumiem Štiglica mākslas skolā, virvju vijēju no Kauguru Jaunpilsētas (Pārgaujas) Jūliju Lūsi un sniedza padomus radošā darba pilnveidei vietējam fotogrāfam Jurim Vītolam (1869-1944). Uzzinājis, ka viens no Valmieras skolotāju semināra audzēkņiem Hermanis Aplociņš esot apdāvināts zīmētājs, mudināja jaunekli doties uz Pēterburgu, lai tur turpinātu izglītību mākslas skolā (1911.-1916.).

lestāju eksāmeniem Štiglica mākslas skolā Ūders sagatavoja vēl E. Melderi, P. Kļaviņu, A. un E. Brastiņus, J. Birzgali un citus.

Ar saviem skolniekiem, kuri mācījās Pēterburgā, Teodors Ūders centās saglabāt sakarus – veica intensīvu vēstuļu saraksti un gaidīja ciemos. Pedagogs tiem atgādināja: „... paņemiet pāris jūsu pēdējo zīmējumu līdz - es ļoti tos gribu redzēt, kad mani apmeklēsiet. Jūs jau zināt, cik es par jūsu attīstību interesējos!” Kādā no vēstulēm (1911.), gleznotājs neslēpj nodomu „grupēt māksliniekus - *gara aristokrātus*..... Pateikšu arī, kādēļ es taisni pie jums, jaunajiem, griežos. Vai gribat zināt? No veciem, gataviem māksliniekiem es neceru neko: *nekur nav tik daudz garīgu veču kā taisni mākslā!* Un vēl: es lieku principiāli visas cerības uz cilvēces labāku nākotni jaunības rokās [..]” Turklāt skolotājam bija būtiski sagatavot līdzvērtīgus domubiedrus, cerot īstenot ieceri par mākslinieku kolonijas izveidi Ziemeļvidzemē.

T. Ūdera pieminēkļa svinīgā atklāšana 1960. gada 22. maijā Valmieras pilsētas kapos. Pieminēkļa autors tēlnieks Emīls Jēkabs Melderis. Runā Kārlis Miesnieks, blakus mākslinieki Pēteris Upītis, Kārlis Baltgailis, Jānis Birzgalis.

Ernests Brastiņš (1892-1942), gleznotājs, mākslas teorētiķis, publicists, pilskalnu pētnieks, Dievturu draudzes izveidotājs, tēlnieka Arvīda Brastiņa brālis. Pievērsās tēlotājam un lietišķajai mākslai, latviešu vēstures izpētei, tautastērpu un rotu ornamentikai, kultūrpolitikai. Pēc Latvijas okupācijas apcietināts, deportēts un noslepkavots Krievijā.

Ludvigs Knospiņš (1890-1969), gleznotājs, dekorators. Latvijas brīvvalsts laikā pievērsies militārai karjerai. 18. Daugavpils aizsargu pulka komandiera palīgs (1935-1937). Gleznojis altāra gleznu Daugavpils cietokšņa baznīcā. Piedalījies Daugavpils mākslinieku darbu izstādēs. Vācu okupācijas laikā dekorators Valmieras teātrī. Miris 1969. g. emigrācijā ASV.

Marta Lange (1903-1985), tēlniece. Viņas monumentālie darbi bija redzami visās nozīmīgās latviešu mākslas izstādēs, sabiedriskās telpās un kā monumenti dabā. Tēlniece devusi nozīmīgu ieguldījumu arī memoriālā un dekoratīvā tēlniecībā. 1971. gadā piešķirts LPSR Nopelniem bagātās mākslas darbinieces nosaukums.

Jānis Saukums (1890-1936), gleznotājs, grafiķis. Darinājis grāmatzīmes, zīmējis tekstīliju metus. Strādājis par zīmēšanas skolotāju Valmierā (1919), Rīgas pilsētas amatniecības skolā, Rīgas skolotāju institūtā. Darbojies Ziemeļvidzemes mākslinieku un literātu apvienībā (1918-1919), Neatkarīgo mākslinieku vienībā. Izstādēs piedalījies no 1922. g.

Teodora Ūdera skolnieku Hermana Aplociņa (1891-1958), Jāņa Birzgaļa (1898-1968), Ernesta Brastiņa (1892-1942), Arvīda Brastiņa (1893-1984), Friča Ešmita (1892-1972), Martas Langes (1903-1985), Emīla Meldera (1889-1979), Niklāva Strunkes (1894-1966), Pētera Kļaviņa (1892-1979), Ludviga Knospiņa (1890-1969), Jāņa Saukuma (1890-1936) devums mākslā ir daudzveidīgs un profesionālā ziņā dažādi vērtējums. Mākslinieka skolniece bija arī netālās Kaugurmuīžas īpašnieka meita Elizabete fon Martensa. Latvijas riju gleznotājs Jānis Kalmīte labprāt uzturēja leģendu, ka pirmie iespaidi par mākslu radušies, no attāluma vērojot, kā Ūders māca brīvā dabā gleznot grāfa meitām.

Ūdera spilgtās personības iespaidota, mākslai pievērsās arī Valmieras Kauguru Jaunpilsētas (Pārgaujas) rūpnieka Arnolda Krēslīņa meita Hermīne (Herma), (dz.1897.-m.????). Viņa bija viena no nedaudzajām sievietēm, kura mācījusies barona Štiglica skolā un vēlāk darbojusies Valdemāra Tones studijā. Pagājušā gadsimta trīsdesmitajos gados Hermīne bija pazīstama kā kluso dabu gleznotāja, kas piedalījās Rīgas mākslinieku grupas izstādēs. Šajās izstādēs ar saviem tēlniecības darbiem piedalījās arī viņas dzīvesbiedrs un viens no T. Ūdera skolniekiem, tēlnieks E. Melderis.

No skolniekiem Teodoram Ūderam tuvākie bija Ernests Brastiņš un Hermanis Aplociņš. Daudzas no Ūdera idejām varēs rast Ernesta Brastiņa

vēlākajā darbībā, it sevišķi viņa grāmatā „Glezniecības pastardienas”. Marta Lange un Arvīds Brastiņš profesionālo akadēmisko izglītību ieguva Latvijas brīvvalsts laikā Mākslas akadēmijā. Meistara skolnieks bija arī dzejnieks Kārlis Eliass (1899-1985). Pie Teodora Ūdera mācījušies vēl citi, mazāk pazīstami kādreizējie valmierieši, kuru vārdi diemžēl nav ietverti mūsdienu kultūras vēstures un enciklopēdiskajos izdevumos.

Skolas gados iemīļotā pilsēta ar likumoto Gauju un pirmais mākslas skolotājs joprojām dzīvoja atmiņās, kad vairāki Ūdera audzēkņi Pirmā pasaules kara izskaņā atkal atgriezās Valmierā, kopā ar Eduardu Brencēnu izveidojot Ziemeļvidzemes mākslinieku apvienību. 1918. gada beigās Valmierā sarīkoja 2. Apvienoto latviešu mākslinieku izstādi, ekspozīcijas goda vietā novietojot Teodora Ūdera darbus. Lai gan daļa meistara audzēkņu no Valmieras bija pārcēlušies uz dzīvi Rīgā, tur izveidojuši Neatkarīgo mākslinieku apvienību, viens no pirmajiem šīs mākslinieku kopas uzdevumiem bija Teodora Ūdera piemiņas izstādes sarīkošana 1920. gadā.

Avoti:

- A. Leltis; Teodors Ūders un viņa skolnieki, *Liesma*, 1984. XII.
- J. Birzgalis; Mēģinājums nodibināt Ziemeļvidzemes Piejūras mākslinieku kopu, Rakstu krājums: Latviešu tēlotāja māksla. Rīga, 1956.
- M. Slavaš diplomdarbs "Latviešu mākslinieka Teodora Ūdera dzīve un darbi", Rīga, 1973.
- A. Leltis "Teodors Ūders", "Neputns", Rīga, 2016.
- „Latvijas mākslas vēsture”, IV.: neoromantiskā modernisma periods (1890-1915), Rīga, 2014.